

УДК 341.322:007

КОПАН О.В., доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
НДІ інформатики і права НАПрН України
МЕЛЬНИК В.І., аспірант Відкритого міжнародного університету
розвитку людини “Україна”

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЮВАННЯ ЛЮДСЬКОЮ СВІДОМІСТЮ

***Анотація.** У статті розглядаються інформаційно-правові проблеми маніпулювання людською свідомістю із застосуванням інформаційно-психологічного впливу, досліджуються інструменти ведення інформаційно-психологічних війн, визначаються шляхи виходу із стану інформаційно-психологічної війни.*

***Ключові слова:** інформаційна безпека, інформаційна війна, інформаційно-психологічна війна, інформаційно-психологічна зброя, інформаційно-психологічні впливи, маніпулювання людською свідомістю.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются информационно-правовые проблемы манипулирования человеческим сознанием с применением информационно-психологического воздействия, исследуются инструменты ведения информационно-психологических войн, определяются пути выхода из состояния информационно-психологической войны.*

***Ключевые слова:** информационная безопасность, информационная война, информационно-психологическая война, информационно-психологическое оружие, информационно-психологические воздействия, манипулирование человеческим сознанием.*

***Summary.** The article deals with the information and legal problems of the human mind manipulation using information and psychological impact; the tools of conducting information and psychological war are examined, and the ways to solve the information and psychological war are determined.*

***Keywords:** information security, information war, information and psychological war, information and psychological weapons, information and psychological impacts, human mind manipulation.*

***Постановка проблеми.** Процеси глобалізації, що відбуваються сьогодні в українському суспільстві, тісно пов’язані з удосконаленням інформаційних технологій, що, своєю чергою, призводить до появи нових джерел небезпеки. Події, що відбуваються наразі в країні, свідчать про те, що Україна перебуває на межі системних перетворень у сфері забезпечення національної безпеки, в тому числі й інформаційної.*

На жаль, в Україні має місце інформаційне протистояння, яке чинить деструктивний дестабілізуючий вплив на національну безпеку і вже переросло в інформаційну війну. Та широкомасштабна діяльність Російської Федерації проти України, що ведеться в інформаційному просторі (інформаційна війна), має за мету підірив політичної, економічної, соціальної та оборонної систем нашої держави, психологічну обробку населення, дестабілізуючий вплив на суспільство, поширення інформації, що розпалює міжнародну ворожнечу, підбурює до ненависті, дискримінації чи насильства.

***Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми впливу інформаційних війн на суспільну свідомість досліджували: Я. Варивода, І. Воробйова, Б. Грушин, Д. Думанський, С. Кара-Мурза, М. Лібікі, В. Лисенко, А. Мануйло, Д. Ольшанський, Г. Почепцов, П. Шевчук та інші вчені.*

Сутність інформаційної війни в сучасному інформаційному суспільстві була предметом розгляду низки вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема М. Вершиніна, Н. Волковського, Я. Жаркова, К. Каландарова, О. Литвиненка, Г. Перепелиці, С. Почепцова та ін.

А.Г. Лук'янець, М.О. Попов, В.О. Фомін та інші вчені свої наукові праці присвятили вивченню питань формування концептуальних, теоретичних і технологічних аспектів інформаційного протистояння.

Проблеми маніпулювання людиною, її свідомістю висвітлювалися Б. Грушиним, Г. Ділігенським, В. Заріцькою, О. Лалак, Д. Ольшанським, В. Остроуховим, Г. Осикою, В. Петриком, М. Присяжнюком, Є. Скулишом та іншими правниками. Наукові доробки І. Панаріна та С. Расторгуєва присвячено саме дослідженню маніпулювання шляхом інформаційних воєн.

Сунь-цзи, один із перших дослідників інформаційно-психологічної війни, у трактаті “Про військове мистецтво” вказував на необхідність інформаційного впливу на супротивника [1].

Провідний теоретик у галузі інформаційних воєн Мартін Лібікі у своїй книзі “Що таке інформаційна війна?” зазначав, що сутність інформаційно-психологічної війни полягає у впливі на суспільну свідомість таким чином, щоб керувати людьми і змусити їх діяти проти своїх інтересів. Завдання інформаційної війни – це не знищення фізичної сили, а знищення соціуму. У такій війні ведення пропаганди, шпionажу, диверсій носять виключно додаткове значення, головне – це проникнення всередину системи противника, підринок його цілей, поглядів, світосприйняття. Дослідник визначив 7 форм інформаційної війни:

1. Командно-управлінська, метою якої є знищення каналів зв'язку між командуванням і виконавцями.
2. Розвідувальна, що передбачає збір важливої і захист власної інформації.
3. Психологічна, а саме: пропаганда, інформаційна обробка населення, деморалізація.
4. Хакерська, тобто диверсійні дії та атаки проти ворога шляхом створення спеціальних програм.
5. Економічна – інформаційна блокада та інформаційний імперіалізм.
6. Електронна, спрямована проти засобів електронних комунікацій – радіозв'язку, радарів, комп'ютерних мереж.
7. Кібервійна [2].

Метою статті є дослідження інформаційно-психологічної війни як засобу маніпулювання людською свідомістю.

Виклад основного матеріалу. Сучасні війни в інформаційному просторі ведуться за допомогою специфічних інформаційних видів озброєння. Інформація може бути як у вигляді засобу захисту, так і нападу, й усе буде залежати лише від того, чий ресурс та пропаганда будуть потужнішими. Той факт, що інформаційна війна безпосередньо не пов'язана із кровопролиттям і руйнуваннями, досить часто призводить до певного ігнорування та безпечності у ставленні до неї [3].

Як вказується у [4, с. 142], інформаційна війна – це відкриті та закриті цілеспрямовані невідомі інформаційні дії щодо нав'язування противнику небажаної інформації для зміни його поведінки через зміну мислення або для самознищення з метою отримання вигоди у матеріальній сфері.

О. Сенченко переконана, що, на відміну від інформаційної, інформаційно-психологічна війна побудована більше на якісному аспекті: не скільки інформаційних повідомлень (текстів) надруковано (видано в ефір), а скільки їх досягло мети і сприйнято споживачами. Визначальними особливостями понять “інформаційна війна” і

“психологічна війна” є і те, що інформаційна війна ведеться здебільшого в так званому кібернетичному просторі, тоді як психологічна – в просторі соціальному [5].

Г.Г. Почепцов під інформаційною війною розуміє всеосяжну й цілісну стратегію бойових дій, обумовлену зростаючою значимістю й цінністю інформації з питань командування, управління, політики, економіки й громадського життя. Основним завданням інформаційної (інформаційно-психологічної) війни на тактичному рівні є одержання певної матеріальної переваги, яку, відповідно, втрачає інший учасник протиборства. Означені втрати є різновидом воєнних втрат. Інформаційна війна провадиться шляхом використання відкритих і прихованих інформаційних впливів (таємних операцій) [6, с. 530].

Як слушно вказує А.В. Мануйло, інформаційно-психологічна війна – це сукупність різноманітних форм, методів і засобів впливу на людей з метою зміни у бажаному напрямку їх психологічних характеристик (поглядів, думок, ціннісних орієнтацій, настроїв, мотивів, установок, стереотипів поведінки), а також групових норм, масових настроїв і громадської свідомості в цілому [7, с. 250].

Західними фахівцями інформаційно-психологічна війна визначається як найвища форма інформаційного протиборства, її основними ознаками є багатооб’єктність і багатоаспектність, масштабність територіального покриття, що поєднуються з чітко визначеною спрямованістю і вибірковістю об’єктів ураження.

Сьогодні не існує міжнародних правових норм, які б дозволяли зупинити інформаційну агресію. До того ж, здебільшого, вона здійснюється приховано, що значно ускладнює як своєчасне упередження, виявлення та організацію протидії її проявам, так і пошук та ідентифікацію самих інформаційно-психологічних впливів і суб’єктів їх здійснення. Таким чином, інформаційно-психологічна війна в сучасному світі поступово перетворюється в основну форму протиборства між державами та стає чи не головним інструментом впливу на міжнародні відносини [8].

Можемо стверджувати, що саме у високій уразливості глобальних мереж до несанкціонованих сторонніх втручань криється особлива небезпека. До речі, такі втручання з метою досягнення своїх геополітичних інтересів можуть здійснювати іноземні держави, а також організовані злочинні угруповання, що прагнуть реалізувати свої кримінальні інтереси, і навіть звичайні користувачі.

Необхідною умовою успішного ведення інформаційно-психологічної війни є наявність єдиного інформаційного простору з супротивником, в якому плануються і проводяться усі дії. Інакше інформаційні процеси, що ініціюються нападником, просто не зможуть досягти своєї мети – свідомості супротивника [5].

На думку американських політологів, технології ведення інформаційних воєн особливо небезпечні для об’єктів впливу в тому, що вони, піддаючись інформаційно-психологічній агресії, усвідомлюють її присутність надто пізно. А наявність лише одного цього фактору забезпечує суттєву перевагу тому, хто першим почне інформаційно-психологічну атаку, практично позбавляючи можливостей для захисту тих, проти кого вона скерована, оскільки згубний вплив інформаційних вкидів встигає глибоко проникнути в суспільну свідомість.

По суті, це означає насильницьку зміну орієнтації суспільства впродовж короткого проміжку часу чи на довготривалу перспективу, шляхом здійснення різного роду маніпуляцій і психологічного примусу до прийняття потрібних медіа-агресору політичних рішень та впровадження економічних і соціальних реформ, які ніяким чином не відповідають інтересам держави, проти якої спрямовані інформаційно-психологічні атаки [8].

Відомий російський дослідник маніпулятивних технологій С. Кара-Мурза у своїй монографії “Маніпуляція свідомістю” зазначає, що: “Маніпуляція – це вид застосування влади, при якому той, хто володіє нею, впливає на поведінку інших, не розкриваючи характер поведінки, яку він від них очікує” [9].

Своєю чергою, вітчизняний дослідник А. Біденко вказує, що: “Маніпуляція – це не насильство, це – метод представницької демократії (тиран наказує, а не маніпулює). Ідея маніпуляції якраз і полягає в тому, щоб фактичне нав’язування думки виглядало зовні як власне бажання людей” [10].

На наше переконання, слушною є думка Н.С. Уханової та О.В. Бойка, які вважають, що маніпуляція свідомістю – своєрідне панування над духовним станом людей, управління шляхом нав’язування їм ідей, установок, мотивів, стереотипів поведінки, вигідних суб’єктові впливу. Маніпуляція – це вид духовної, психологічної (а не фізичної) дії. Ця дія на психічні структури людської особистості є прихованою, й не повинна помічатися об’єктом маніпуляції. Якщо ми відчуваємо, що інформація оминає свідомість і діє на підсвідомість, необхідно вимкнути джерело інформації [11].

У науковій роботі [4, с. 44] зазначається, що маніпулювання свідомістю людини – це складова інформаційних війн та частина технології влади, спрямованої на програмування думок і уявлень людей, їх настроїв і навіть психічного стану з метою забезпечення такої їх поведінки, яка потрібна тим, хто володіє засобами маніпуляції. Жертвою маніпуляції людина може стати лише в тому випадку, якщо вона виступає як її співавтор, співучасник. Тільки якщо людина під впливом одержаних сигналів або відомостей перебудовує свої переконання, думки, настрої, цілі і починає діяти за новою програмою – маніпуляція відбулася. Маніпуляція – це не насильство, а спокуса. Одна з головних ознак того, що в якийсь момент здійснюється програма маніпуляції свідомістю, полягає у тому, що люди раптом перестають слухати розумні доводи – вони неначе бажають бути обдуреними.

Так, глобальні інформаційні потоки, поширюючись у внутрішньому інформаційному просторі держави, впливають на мислення людей, їх певні переконання, як наслідок, є своєрідним закликком до вчинення масових дій, які можуть мати не лише конструктивний характер, а й деструктивний. Доволі часто в глобальному інформаційному просторі застосовуються засоби психологічного впливу, атаки на духовні цінності та культуру населення. Зауважимо, власне мистецтво ведення інформаційної боротьби та вміння виокремити її основні об’єкти є прерогативами у досягненні переваг у протистоянні між державами, утриманні своєї стратегічної ініціативи та реалізації амбітних інтересів.

Загальновідомо, що стійка ідейна переконаність населення, вплив на психологічний стан і поведінку людей здебільшого забезпечуються шляхом використання інформаційної інфраструктури та медійного простору, деструктивний вплив на які має руйнівні наслідки для формування національної свідомості. Отже, саме завдяки впливу на морально-психологічний стан суспільства і досягається перемога в інформаційно-мережєвих війнах.

Інформаційно-психологічний вплив – це дія словом, інформацією, спрямованою на свідомість людини. Його часто називають інформаційно-пропагандистською, ідеологічною, психологічною дією [4, с. 72].

Доступність інформації, можливість перевірки її істинності та вміння виявляти дезінформацію – єдиний ефективний спосіб боротьби зі спробами маніпулювати свідомістю людей. Жодна контрпропаганда не досягне бажаного результату, якщо її зміст сформульовано двозначно і нечітко [5].

Основним інструментом ведення інформаційно-психологічних війн є інформаційно-психологічна зброя. Інформаційно-психологічна зброя використовується при проведенні інформаційно-психологічних операцій і заходів, які мають за мету:

- викривлення одержуваної керівництвом конкурента (протидіючої сторони) інформації та нав'язування йому неправдивої і беззмістовної інформації, що позбавляє його можливості правильно сприймати події і приймати вірні рішення;

- психологічну обробку соціальних груп (населення в цілому);
- ідеологічні диверсії та дезінформацію;
- підтримання сприятливої громадської думки;
- організацію масових демонстрацій під помилковими гаслами;
- пропаганду і поширення неправдивих чуток [12, с. 142].

Інформаційно-психологічна зброя може спрямовуватися на придушення, знищення, дезорганізацію, дезорієнтацію, дезінформацію, дезадаптацію об'єкта впливу; вона може порушувати психічне здоров'я, спонукати до спонтанних, немотивованих, агресивних (чи антисоціальних) дій, спричиняти тимчасові або незворотні зміни в свідомості особистості, а то й повне її самознищення [12, с. 144].

Як вже зазначалося вище, перевага в таких війнах надається нелетальним засобам війни, здатним шляхом використання новітніх досягнень психології та механізмів управління їх мотиваціями чинити вплив на великі групи людей, при цьому не завдаючи шкоди життю населення та не руйнуючи об'єкти інфраструктури. Отже, здійснюється скореговане, тактично прораховане маніпулювання інформаційними потоками в інформаційному просторі, що призводить до руйнування традиційних цінностей у суспільстві.

Досить вдалим є формулювання кінцевої мети інформаційно-психологічної війни, наведе американським дослідником Джоном Стейном у книзі “Інформаційна війна”: “Метою такої війни є розум, особливо розум тих, хто приймає ключові рішення з приводу війни і миру, а з військової точки зору розум тих, хто приймає ключові рішення стосовно того, коли і як використовувати наявні сили і можливості стратегічних структур” [13].

Крім того, на нашу думку, поширення кіберзлочинності в інформаційній сфері та невідповідність національного законодавства сучасним викликам і загрозам інформаційній безпеці України є основними реальними і потенційними загрозами. Отже, одним із основних напрямів діяльності нашої держави у сфері забезпечення інформаційної безпеки має стати своєчасне виявлення, запобігання і припинення злочинів у інформаційній сфері.

З огляду на зазначене вище, вбачається за необхідне вироблення системного, наступального підходу до питань протидії та нейтралізації результатів дестабілізуючої діяльності в інформаційній сфері.

Той факт, що інформаційна агресія здійснюється приховано, значно ускладнює не лише протидію її проявам на належному рівні, а й виявлення інформаційно-психологічних впливів і суб'єктів їх здійснення. Таким чином, можна зробити висновок, що сучасна інформаційно-психологічна війна наразі перетворюється в основну форму протиборства між державами, для ведення якого використовуються різноманітні технології, мета яких – деструктивний вплив на духовно-ідеологічну сферу життя суспільства. Своєю чергою, дезінформація і відверта брехня є класичними елементами інформаційно-психологічного протистояння.

Висновки.

Підсумовуючи, зауважимо, що відмінною рисою сьогодення є інформаційно-психологічна війна, яка торкається і зовнішньополітичної, і внутрішньополітичної

сфери. Очевидно, що несвоєчасне розпізнавання замаскованих деструктивних впливів у інформаційному просторі та відсутність відповідних навичок для протистояння і нейтралізації інформаційної агресії в об'єктів інформаційно-психологічної обробки в майбутньому можуть стати причиною небажаної поразки. Отже, країни, котрі матимуть гармонійно розвинуте та надійно захищене інформаційне суспільство, матимуть більші шанси на успіх у відстоюванні своїх позицій в інформаційному просторі.

Отже, інформаційно-психологічна війна – це використання пропаганди проти ворога, зазвичай, вона спрямована проти певної держави, може бути причиною зміни державної політики чи розладу економічної системи, а в подальшому призвести до активізації дій громадянського суспільства проти власних урядів. Її мета полягає не лише у зміні поведінки противника, а і його мислення, свідомості та поведінки населення.

Сьогодні з упевненістю можна говорити про інформаційно-психологічну експансію проти України, тому що існуюча у сфері інформаційної безпеки ситуація має наслідком руйнування психічного здоров'я української нації. Наразі назріла нагальна потреба у переосмисленні пріоритетів організації системи національної безпеки та посилення уваги до вирішення проблем інформаційно-психологічної війни, розуміння форм і методів інформаційно-психологічного впливу.

Очевидно, що інформаційно-психологічні війни досить часто згубно впливають на суспільство і систему державного устрою. Серед найбільш можливих шляхів виходу із стану інформаційно-психологічної війни можна назвати конструктивний діалог і комунікативний компроміс, тобто необхідно навчитися вирішувати конфлікт з мінімальними втратами.

Використана література

1. Сунь-Цзи. Про військове мистецтво. – Режим доступу : <http://molotoff.info/advises/29-2009-09-16-18-59-51/6650-sun-czi-mistectvo-vijni.html>
2. Лібікі Мартін. Що таке інформаційна війна? / “Військо України”, 2014. – Режим доступу : <http://viysko.com.ua/tehnologiji-voyen/martin-libiki-shho-take-informacijna-vijna>
3. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України : як їй протидіяти // Демократичне врядування : наук. вісник. – 2014. – Вип. 13. – Режим доступу : http://www.lvivacademy.com/vidavniststvo_1/.../Shevchuk.pdf
4. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія / В.М. Брижко [та ін.] ; за ред. д.е.н., проф., члена-кореспондента АПрН України М. Швеця. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2007. – 234 с.
5. Сенченко О. Новітні війни з використанням інформаційно-психологічної зброї // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 8. – Режим доступу : http://www.irbis-nbu.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe
6. Почепцов Г.Г. Інформаційна політика : навч. посіб. / Г.Г. Почепцов, С.Л. Чукут. – К. : Знання, 2008. – Ч. 2. – 663 с.
7. Манойло А. Государственная информационная политика в особых условиях : монографія / А.В. Манойло. – М. : МИФИ, 2003. – 388 с.
8. Основні тенденції проявів організованої злочинності в сучасних умовах : зб. наук.-аналіт. матеріалів Міжвідомчий наук.-дослід. центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді нац. безпеки і оборони України. – 2014. – Вип. № 3. – 201 с.
9. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – [Изд. юбилейн., доп. послесл., имен. и предмет. указ.]. – М. : Эксмо ; Алгоритм, 2007. – 863 с. – (Политический бестселлер).
10. Біденко А. Нейролінгвістичне програмування як засіб політичної реклами. – Режим доступу : <http://www.spa.ukma.kiev.ua/article.php?story=20040423112342255>

---

11. Уханова Н.С., Бойко О.В. Проблеми інформаційного протиборства і додержання прав людини в контексті розбудови інформаційного суспільства // Інформація і право. – 2011. – № 2(2). – С. 71-77.

12. Воробйова І.В. Інформаційно-психологічна зброя як самостійний засіб ведення інформаційно-психологічної війни // Системи озброєння і військова техніка. – 2010. – № 1 (21). – С. 141-144.

13. Prof. George J. Stein. Information warfare / AWC. – Mode of access : http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/apj95/spr95_files/stein.htm

14. Molander Roger C. Strategic information warfare : a new face of war / Roger C. Molander, Andrew Riddile, Peter A. Wilson. – RAND Corporation, 1996. – 113 p. – Mode of access : http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661.html

~~~~~ * * * ~~~~~
